

«Tajikistan State University of Commerce»
Course name: Economic Evaluation of Investments

Week:4. Foreign Direct Investment

Qurbonov Ashrafiddin
Aslulidinovich

**«Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон»
Номи фан: Баҳодиҳии иқтисодии сармоягузорӣ**

Мавзӯи: 4. Сармоягузори мустақими хориҷӣ

**Қурбонов Ашрафиддин
Аслулидинович**

Саволҳои лексия:

1. Таъсири умумии сармоягузори хориҷӣ ва нақши он ба иқтисодиёт
2. Ҳолати муносири сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сармоягузори хориҷӣ (Foreign investments) -

ин содироти маблағ аз тарафи сармоягузориони як кишвар ба объектҳои соҳибкориҳои дигар кишвар бо мақсади гирифтани фоида бо дарназардошти риояи қонунҳои давлатӣ воридкунандаи сармоя мебошад.

Ба сифати субъект метавонанд шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ (сармоягузориони хусусӣ) инчунин давлатҳои алоҳида (сармоягузориҳои давлатӣ) баромад кунанд.

Бештар ду мафҳуми сармоягузорино аз ҳамдигар ҷудо мекунанд:

Сармоягузориҳои мустақим (Direct investment) одатан, сармоягузори ба ягон нави дороиҳои бозоргири моддӣ ба монанди, замин, таҷҳизот, заводҳо равона карда мешавад, фаҳмида мешавад.

Сармоягузориҳои ғайри мустақим (Portfolio investment) бошад, хариди қоғазҳои қимматнок ба монанди саҳмияҳо, облигатсияҳо ва дигар намуди коғазҳои қимматнок фаҳмида мешаванд.

Объекти сармоягузори асосан ба чунин қисмҳо ҷудо мекунанд:

- ❖ Моли амволи манқул ва ғайриманқул (*бино, иншоот, таҷҳизот ва дигар асноди боигарӣ*) бо дар назардошти ҳуқуқи пасандоз;
- ❖ Воситаҳои пулӣ;
- ❖ Саҳмияҳо, пасандозҳо, вомбаргҳо ва ё дигар шаклҳои қоғазҳои қимматнок;
- ❖ Инчунин дигар объектҳои, ки мувофиқи қонунгузориҳои давлати қабулкунанда манъ нашудаанд.

Ба қатори сармоягузори хориҷӣ одатан чунин категорияи субъектҳоро марбут медонанд,

- 1) Шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъии хориҷӣ;
- 2) Шаҳрвандони ватание, ки дар хориҷа зиндагонӣ мекунанд;
- 3) Давлатҳои хориҷӣ;
- 4) Ташкилотҳои байналхалқӣ.

Шахсони ҳуқуқии хориҷӣ (foreign legal person) гуфта, иттиҳодияҳо, ширкатҳо, фирмаҳо, ташкилоту ассотсиатсияҳоеро мефаҳманд, ки мувофиқи қонуни мамлақати маблағгузошта мешуда ин масъаларо дутарафа мувофиқа мекунанд, фаҳмида мешавад.

1. Тавсифи умумии сармоягузори хориҷӣ ва нақши он ба иқтисодиёт

- Бо суръати баланд афзоиш ёфтани ҳаҷми тиҷорати байналхалқӣ ва ҳаҷми сармоягузориҳо дар шароити имруза бештар ба назар мерасанд, ки яке аз хусусиятҳои инкишофи муносибатҳои иқтисоди байналхалқӣ ба ҳисоб меравад.
- Махсусан афзоиши содироти сармоя аз нимаи дуюми асри XX бо зудҳаракати он вобаста мебошад.
- Аз он давра инҷониб ҳаракати сармоя дар шакли **сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ** ба вуҷуд омада, ҳамчун шакли муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ аҳамияти беандоза дорад.

1. Тавсифи умумии сармоягузори хориҷӣ ва нақши он ба иқтисодиёт

- Пас аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ суръатбахшии раванди ҷаҳонишавӣ бо афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳо дар байни давлатҳо алоқаманд мебошад. Афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳо бештар баъд аз солҳои 1950 ба вуҷуд омадааст.
- Дар ибтидо сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз ИМА ба давлатҳои Иттиҳоди Аврупо равона шуд, ки ин раванд, ба ақидаи қисми зиёди олимон, тақони ҷиддӣ дар ҳаракати сармояи байналмилалӣ дар шакли сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ гардид.

ТАСНИФИ САРМОЯГУЗОРӢ АЗ ТАРАФИ ХБА

3 шакли ҳаракати сармояи хориҷиро аз ҳамдигар ҷудо менамояд:

- 1. Сармоягузориҳои мустақим** – сармоягузориҳои дарозмуддатест, ки барои сармоягузор имконияти назоратро бар объекти сармоягузори таъмин менамояд;
- 2. Сармоягузориҳои портфелӣ** – сармоягузориҳои кутоҳмуддат ва дарозмуддат ба қоғазҳои кимматнок аст, ки ҳуқуқи назоратро ба сармоягузор таъмин накарда, хавфи сармоягузориро коҳиш медиҳад;
- 3. Дигар шакли сармоягузориҳо** – ҳамаи сармоягузориҳои неест, ки ба шакли сармоягузориҳои мустақим ва сармоягузориҳои портфелӣ алоқамандӣ надошта, ба он қарзҳои тиҷоратӣ, депозитҳои бонкӣ ва заёмҳо дохил мешавад.

ТАСНИФИ САРМОЯГУЗОРӢ АЗ ТАРАФИ ХБА

Гурӯҳбандии мазкур ба меъёрҳои зерин вобаста аст:

- ҳадафи сармоягузори (дар ҳолати сармоягузориҳои мустақим - таъмини манфиатҳои дарозмуддати стратегӣ; сармоягузориҳои портфелӣ ва дигар шакли сармоягузори – таъмини даромад аз сармоягузори);
- дараҷаи назорати сармоягузори аз болои объекти сармоягузори (мувофиқи таснифоти ХБА, ба сармоягузориҳои мустақим сармоягузориҳои, ки кафолати идораи 10%-и моликияти ширкатро, ки ба он сармоя равона шудааст ташкил медиҳад).

Фарқи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз дигар намуди сармоягузориҳо

Қоршиносони United Nations Conference on Trade and Development (Конфронси СММ оид ба савдо ва рушд) сармоягузориҳои мустақимро ба таври зерин шарҳ медиҳанд: —**ин сармоягузориест**, ки дар он саҳми сармоягузор дар моликияти ширкат ба ҳамагон андозае аст, ки ба сармоягузор имкон медиҳад, ки ширкатро идора намояд ва дар ҳолате, ки меъёри сармоягузорӣ барои идораи ширкат имкон надиҳаду танҳо имкони ба даст овардани фоидаҳо таъмин намояд он ба сармоягузориҳои портфелӣ дохил мешавад.

Фарқи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз дигар намуди сармоягузориҳо

Дар давлатҳои гуногун хусусиятҳои фарқкунандаи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз дигар шаклҳои сармоягузорӣ бо меъёрҳои, ки дар қонунҳои дахлдор дарҷ гардидаанд, фарқ менамоянд.

Дар бештари ҳолатҳо меъёри асосие, ки ҳуқуқи идораи ширкатро таъмин менамояд, ин ҳаҷми сармоягузорӣ мебошад, ки он аз **10% то 25%** - и ҳаҷми саҳмияи ширкатро ташкил менамояд.

Дар баробари ин, аз нигоҳи илмӣ муайянсозӣ ва хусусияти ягонаи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ вуҷуд надорад.

Фарқи сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ аз дигар намуди сармоягузориҳо

Тибқи моддаи 1-и Қонуни ҚТ Дар бораи сармоягузорӣ “сармоягузориҳои мустақим - аз тарафи сармоягузор соҳибӣ, - харидорӣ намудани на камтар аз **даҳ фоизи ҳисса**, ҳиссаҳо (саҳм) дар сармояи оинномавии (*шариконаи*) ташкилоти тиҷоратӣ, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шудааст ё аз нав таъсис дода мешавад, инчунин сармоягузорӣ ба воситаҳои асосии филиали шахси ҳуқуқии хориҷии дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсисёбанда мебошад”.

Танзимнамоии сармоягузори байналхалқӣ дар самтҳои зерин ба амал бароварда мешавад,

- ❖ Кор карда баромадан ва амалӣ намудани сиёсати сармоягузорӣ дар мамлакатҳои қабулкунанда;
- ❖ Амалӣ намудани ҳамкорӣ дар соҳаи сармоягузори хориҷӣ дар асоси бисёртарафа;
- ❖ Амалӣ намудани сармоягузори хориҷӣ дар мамлакатҳои сармоядор;
- ❖ Ба амал барории сармоягузори хориҷӣ дар асоси дутарафа.

Асоси ҳуқуқии фаъолияти сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Асоси ҳуқуқии фаъолияти сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро **Қонуни ҶТ «Дар бораи сармоягузорӣ»** ташкил медиҳад. Ин қонун кафолатҳои зеринро пешбинӣ менамояд:

- **Баробарҳуқуқӣ** (моддаи 7): сармоягузори хориҷӣ ва ватанӣ дар ҳуқуқ баробар ҳисобида мешаванд.
- **Ҳимояи ҳуқуқӣ** (моддаи 8): ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои қонунӣ ва устувории қонунгузорӣ.
- **Ҳуқуқи истифодаи даромадҳо** (моддаи 10): кушодани ҳисобҳои банкӣ, истифода ва ба берун аз кишвар интиқоли даромад.
- **Ҳимоя аз экспроприатсия** (моддаи 14): молу мулки сармоягузор милли гардонида намешавад.

Асоси ҳуқуқи фаъолияти сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Барои ҷалби ширкатҳои трансмиллӣ (ТНК) ва ташкили ширкатҳои муштарак дар Тоҷикистон қонунгузорию такмилдиҳанда амал мекунад:

- Қонуни ҶТ «Дар бораи шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ» (2012) – ҳамкорию давлату сектори хусусиро муқаррар мекунад.
- Қонуни ҶТ «Дар бораи консессияҳо» (2011) – ҳуқуқи истифодаи объектҳои давлатро ба шахсони хусусӣ пешбинӣ менамояд.

Асоси ҳуқуқи фаъолияти сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Барои лоиҳаҳои бузург (ҳаҷми умумии сармоягузорӣ аз **5 миллион доллари ИМА** зиёдтар) имконияти бастани **созишномаи сармоягузорӣ** мувофиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи созишномаи сармоягузорӣ» (2013) пешбинӣ шудааст, ки кафолатҳои иловагии Ҷимояро дар бар мегирад.

Имтиёзҳои андозӣ барои сармоягузорӣ

- Тибқи моддаи 395 КА ҚТ барои соҳаҳои зерин нақшаҳои содакардашудаи андозбандӣ амал мекунанд:
- Фаъолияти парандапарварӣ, моҳипарварӣ ва истеҳсоли хӯроки омехта. Субъектҳои фаъол дар ин соҳаҳо аз пардохти андозҳои зерин озод мешаванд:
  - андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ;
  - ААИ;
  - андоз аз объектҳои ғайриманқул;
  - андози замин.

Имтиёзҳои андозӣ барои сармоягузорӣ

Тибқи моддаи 251 КА ҚТ як қатор амалиётҳо аз пардохти ААИ озод карда шудаанд, ки барои фаъолияти сармоягузoron муҳиманд, ба монанди:

- воридоти таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ барои таҷҳизоти нав ё пурракардани фонди асосии корхона;
- воридоти мавод ва лавозимот барои истеҳсоли доруворӣ ва таҷҳизоти тиббӣ;
- воридоти мол барои сохтмони объектҳои сайёҳӣ ва объектҳои махсусан муҳим.

Имтиёзҳои андозӣ барои корхонаҳои нафтаъсис

Тибқи моддаи 189 КА ҚТ корхонаҳои нафтаъсис аз пардохти андози даромад ба муҳлати аз 2 то 5 сол вобаста ба ҳаҷми сармоягузори озод карда мешаванд:

- **2 сол** – барои сармоягузориё, ки аз 200 ҳазор то 500 ҳазор доллари ИМАро ташкил мекунад;
- **3 сол** – аз 500 ҳазор то 2 миллион доллари ИМА;
- **4 сол** – аз 2 миллион то 5 миллион доллари ИМА;
- **5 сол** – барои сармоягузориё, ки зиёда аз 5 миллион доллари ИМА бошад.

- Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи ҳуқуқию иқтисодиро барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷии мустақим таҳия намудааст. Аз ҷумла кафолатҳои умумиҳуқуқӣ, имтиёзҳои андозӣ барои соҳаҳои аввалиятдор ва лоиҳаҳои нав, инчунин механизмҳои дастгирии махсус (гузарониши технология, ширкатҳои муштарак).

Муҳимияти сармоягузори мустақими хориҷӣ ба рушди иқтисодии кишвар

- **Воридоти сармояи тоза:** сармояи воқеиеро ба кишвар меорад, ки барои сохтмон, таҷдиди асосии истеҳсоли, рушди инфрасохтор ва тавсеаи саноат зарур аст.
- **Таҷдиди технология ва инновация:** Сармоягузори хориҷӣ аксар вақт технологияҳои пешқадам, усулҳои муосири идоракунӣ ва таҷрибаи байналмилалиро бо худ меоваранд. Ин ба пешрафти саноати маҳаллӣ ва афзоиши рақобатпазирӣ мусоидат мекунад.

Муҳимияти сармоягузори мустақими хориҷӣ ба рушди иқтисодии кишвар

- **Эҷоди кори нав ва такмили ихтисос:** Таъсиси корхонаҳои нав ва тавсеаи фаъолияти онҳо ба эҷоди ҳазорон фурсати кори нав дар кишвар мусоидат менамояд. Инчунин, сармоягузори мустақими хориҷӣ ба такмили малакаҳои коргарони маҳаллӣ аз тариқи таълим ва салоҳият додани онҳо мусоидат мекунад.
- **Ворид шудан ба бозорҳои байналмилалӣ:** Корхонаҳое, ки бо иштироки сармоягузори мустақими хориҷӣ фаъолият мекунанд, аксар дар занҷири арзиши байналмилалӣ ҷойгир мешаванд. Ин ба истехсолкунандагони маҳаллӣ имконияти ворид кардани маҳсулоташон ба бозорҳои хориҷиро фароҳам меорад.

Муҳимияти сармоягузори мустақими хориҷӣ ба рушди иқтисодии кишвар

- **Афзоиши хароҷоти давлатӣ:** ба афзоиши хароҷоти давлатӣ аз тариқи андозҳо ва суръати рушди иқтисодӣ мусоидат менамояд.
- Ҳамин тариқ, аҳамияти сармоягузори мустақими хориҷӣ барои рушди иқтисодиёти кишварҳо хеле бузург аст. Он на танҳо манбаи муҳими молӣ, балки омили асосии инновация, рушди технология, эҷоди кори нав ва ташаккули иқтисодиёт дар сатҳи байналмилалӣ мебошад.

2. Ҳолати муосири сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

- Дар соли 2023 воридоти сармояи мустақими хориҷӣ 284,0 млн. долларро ташкил дода, нисбат ба соли 2022 дар ҳаҷми 334,3 млн. доллар ё 54,1 фоиз коҳиш ёфтааст.
- Дар соли 2023 воридоти сармояи хориҷӣ асосан ба соҳаҳои саноати истихроҷ – 125,5 млн. доллар, саноати коркард – 49,9 млн. доллар, миёнаравии молиявӣ – 30,1 млн. доллар, соҳтмон – 28,1 млн. доллар, савдои яклухт ва чакана – 23,2 млн. доллар, кишоварзӣ – 21,5 млн. доллар ва ба дигар соҳаҳои баҳши иқтисодиёт 5,7 млн. доллари ИМА рағона гардидааст.

2. Ҳолати муосири сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

- Дар соли 2022 бошад воридоти сармояи хориҷӣ 618,4 млн. долларро ташкил намуд, ки асосан равона карда шуданд ба соҳаҳои саноати истихроҷ – 353,6 млн. доллар, саноати коркард – 104,4 млн. доллар, сохтмон – 47,5 млн. доллар, савдои яклухт ва чакана – 47,1 млн. доллар миёнаравии молиявӣ – 45,5 млн. доллар ва ба дигар соҳаҳои бахши иқтисодиёт 20,3 млн. доллари ИМА равона гардидааст.

2. Ҳолати муосири сармоягузори хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

- Коҳишёбии воридоти сармояи мустақими хориҷӣ асосан дар соҳаҳои саноати коркард ва истихроҷ дида мешавад, ки дар соли 2023 ин нишондиҳанда мутаносибан ба соли 2022 дар ҳаҷми 54,4 млн. доллар ё 52,1 фоиз ва 228,0 млн. доллар ё 64,5 фоиз кам шудааст.
- Афзоиши воридоти сармояи мустақими хориҷӣ дар соли 2023 дар соҳаи кишоварзӣ дида мешавад, ки воридоти сармоя ба ин соҳа нисбат ба ҳамин давраи соли 2022 дар ҳаҷми 21,1 млн. доллар ё 51,7 маротиба афзудааст.

Ҷадвали 1. Сармоягузориҳои мустақим аз рӯи намудҳои фаъолияти иқтисодии корхонаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Номгӯи баҳши иқтисодиёт	Соли 2022		Соли 2023		Суръати болоравӣ, 2023/2022 (%)
	ҳаз.доллари ИМА	вазни қиёсӣ,%	ҳаз.доллари ИМА	вазни қиёсӣ,%	
Ҳамагӣ, аз он ҷумла:	618400,0	100	284076,9	100	45,9
Саноати коркард	104414,90	16,9	49965,3	17,6	47,9
Саноати истихроҷи маъдан ва тарҳрезии конҳои реғ	353610,60	57,2	125540,7	44,2	35,5
Соҳтмон	47594,81	7,7	28159,7	9,9	59,2
Нақлиёт, хоҷагии анбор ва алоқа	16005,40	2,6	1030,1	0,4	6,4
Меҳмонхонаҳо ва тарабхонаҳо	48,30	0,001	428,5	0,2	887,2
Савдои яклухт ва чакана, таъмири автомобилҳо, савдои чаканаи сӯзишворӣ	47112,10	7,6	23210,9	8,2	49,3
Кишоварзӣ, шикор ва хоҷагии ҷангал	407,75	0,1	21527,5	7,6	5279,6
Миёнаравии молиявӣ	45595,90	7,4	30105,9	10,6	66,0
Амалиёт бо амволи ғайриманқул, иҷора ва фаъолияти тиҷоратӣ	44,23	0,01	194,4	0,1	439,5
Дигар бахшҳо	3566,01	0,6	3913,9	1,4	109,8

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон./Агентии омори назди

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе 2024. - с.242-249.

2. Ҳолати муосири сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аз ҷадвали 2 бармеояд, ки дар соли 2022 ҳиссаи кишварҳои хориҷии дур 92,2 фоиз ва кишварҳои ИДМ 7,8 фоизро ташкил медиҳад. Дар соли 2023 бошад ҳиссаи кишварҳои хориҷии дур 80,3 фоиз ва кишварҳои ИДМ 19,7 фоизро ташкил медиҳад.

Ҷадвали 2. Сармоягузориҳои мустақими хориҷии Ҷумҳурии
Тоҷикистон (ҳаз. долл. ИМА)

Солҳо	Дар маҷмуъ	аз он ҷумла:		Вазни қиёсӣ,%		
		кишварҳои ИДМ	кишварҳои хориҷии дур	дар маҷмуъ	кишварҳои ИДМ	кишварҳои хориҷии дур
2022	618400	48211,7	570188,3	100,0	7,8	92,2
2023	284076,9	56127	227949,9	100,0	19,7	80,3

Сарчашма: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон./Агентии омори назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе 2024. - с.242-249.

2. Ҳолати муосири сармоягузори мустақими хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Тибқи иттилооти расмҳои 1 ва 2 агар дар соли 2022 ҳиссаи саноати истихроҷ – 57,2 фоиз, саноати коркард – 16,9 фоиз, сохтмон – 7,7 фоиз савдои яклухт ва чакана – 7,6 фоиз, миёнаравии молиявӣ – 7,4 фоиз аз ҳаҷми умумии воридоти сармояи хориҷӣ ташкил дода бошад, ин нишондиҳанда дар соли 2023 мутаносибан ба 44,2 фоиз, 17,6 фоиз, 9,9 фоиз, 8,2 фоиз, 10,6 фоиз расидааст.

Адабиёти истифодашуда:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ» аз 15 марти соли 2016, № 1299 (тағйиру иловаҳо ҚҶТ аз 3.08.2018 № 1547).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи созишномаи сармоягузорӣ» аз 19 марти соли 2013, № 944 (Қонуни ҶТ аз 30.05.2017 с., №1435).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шарикии давлат ва бахши хусусӣ» аз 28.декабри соли 2012, №907.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи консессияҳо» аз 26 декабри соли 2011, № 783.
5. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон /Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2024. -429 с.
6. Сомонаи расмии Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва амволи давлатӣ - <https://investcom.tj>.

ТАШАККУР БА ДИҚҚАТАТОН!